

“Et stort glødende sverd!”

‘A huge glowing sword!’

Domkirkeplassen, Bergen,
langfredag 1555

Domkirkeplassen, Bergen,
Good Friday 1555

Det unge ekteparet Anne og Absalon roper i munnen på hverandre. For de så det begge to, der de sto i kålhagen og sådde. Helt tydelig, på himmelen over Allehelgenskirken! Tre ganger hadde det glødende sverdet slått mot jorden. Deretter hadde det delt seg i tre deler som så ut som kavringer.

For Anne og Absalon måtte hendelsen bety noe. Gud ga jo stadig slike tegn, slik at verden kunne forstås. Som Bergens lektor var Absalon byens best utdannede og den fremste til å tolke varsler som dette. Men et glødende sverd? Tre slag? På langfredag? Absalon og Anne var sikre på at Gud ville varsle om noe, og ganske sikkert ikke noe godt.

Utpå høsten det året ble parets to fremste velgjørere, biskopene Gjeble i Bergen og Peder Palladius i København, begge rammet av slag. Da Gjeble døde to år senere, ble også de tre kavringenes betydning klar for Absalon: tre store gods ble tatt fra kirken, og det ble langt trangere kår for kirkens menn i Bergen.

Velkommen til
Bergens nye
domkirke

Welcome to Bergen's
new cathedral

Bergens domkirke fikk sin nåværende form på 1640-tallet.

Bergen Cathedral received its current appearance in the 1640s.

Foto: Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen

Teologen

The Theologian

Det var veldig mye som skulle på plass i årene rundt reformasjonen. Den nye teologien krevde mer av religionsundervisningen og mer opplæring av prestene. Derfor ble det opprettet en ny stilling ved hovedkirkene: lektoren. Han skulle forelese én gang i uken for katedralskolens eldste elever. Det var dessuten forventet at prestene og øvrige «forstandige borgere» skulle oppsøke forelesningene.

Bergens første lektor var den 24 år gamle Absalon Beyer.

Absalon ble født i Sogn i 1528. Etter at foreldrene døde tidlig, tok en onkel i Bergen seg av ham. Fem år gammel begynte han på «Bergens skole» (katedralskolen). Der ble han værende i ti år. Dette var nok en kaotisk tid, med provisoriske skolebygninger og en famlende overgang fra katolsk til protestantisk ordning. Absalon var blant de første som fikk undervisning i den nye læren gjennom pugging av Luthers katekisme. Spesielt skoleflink var han også – så mye at selveste biskop Gjeble Pederssøn ble oppmerksom på han og «gjorde ham til sin sønn». Det var også Gjeble som sørget for at Absalon som sekstenåring fikk reise ut i verden for å videreutdanne seg.

Da Absalon var barn kom forordningen som sa at barna skulle undervises i børnelærdommen på søndagene. «Klokkeren» på glassmaleriet fra Holdhus kirke i Fusa er den eldste fremstilling vi har av denne situasjonen i Norge.

When Absalon was a child, the lutheran reformation introduced compulsory instruction in the basics of christianity. This was supposed to take place Sundays after church. This 18th century glass-painting from Fusa is the oldest depiction of this institution.

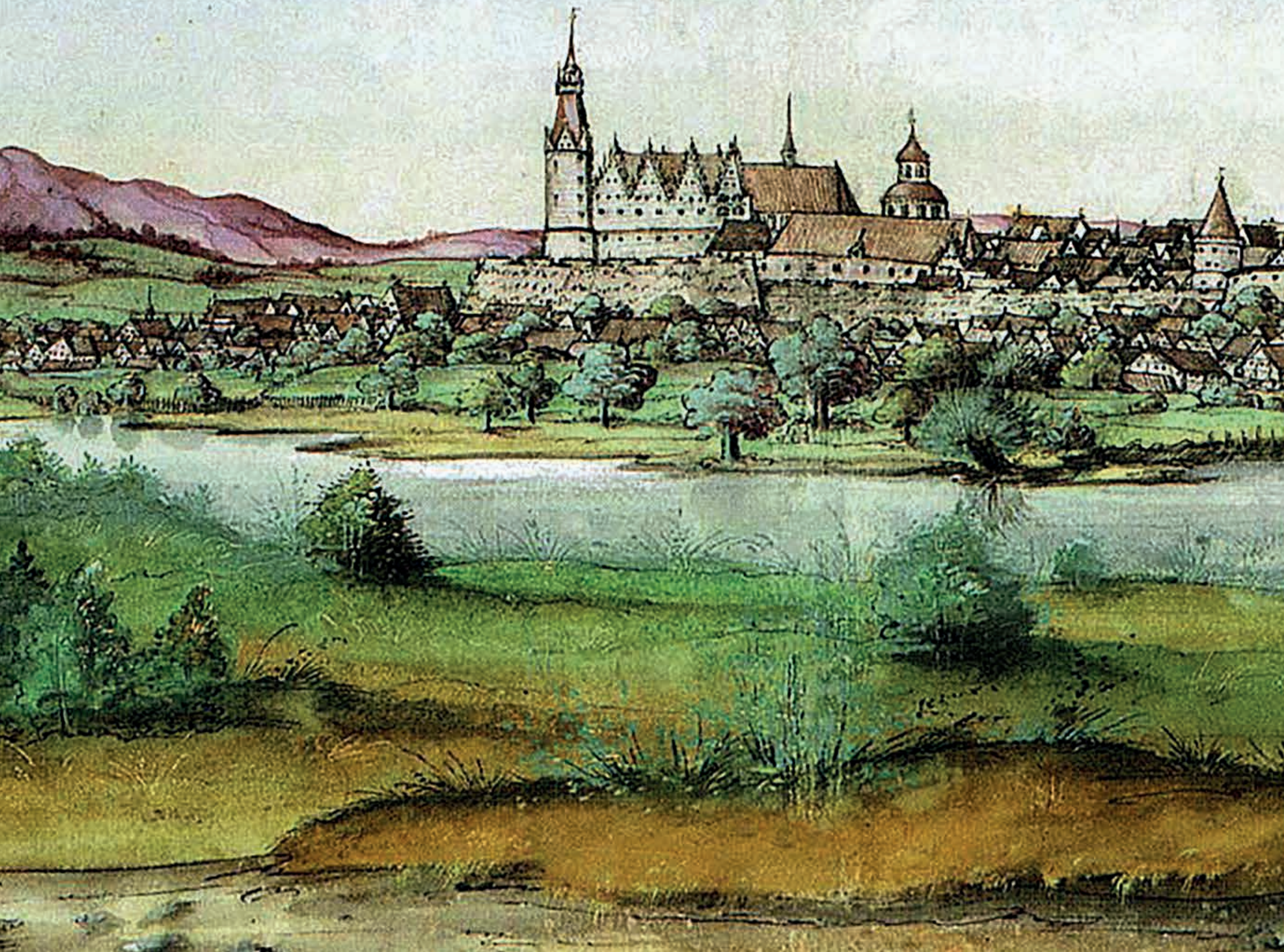
Absalons reise

Absalon's Journey

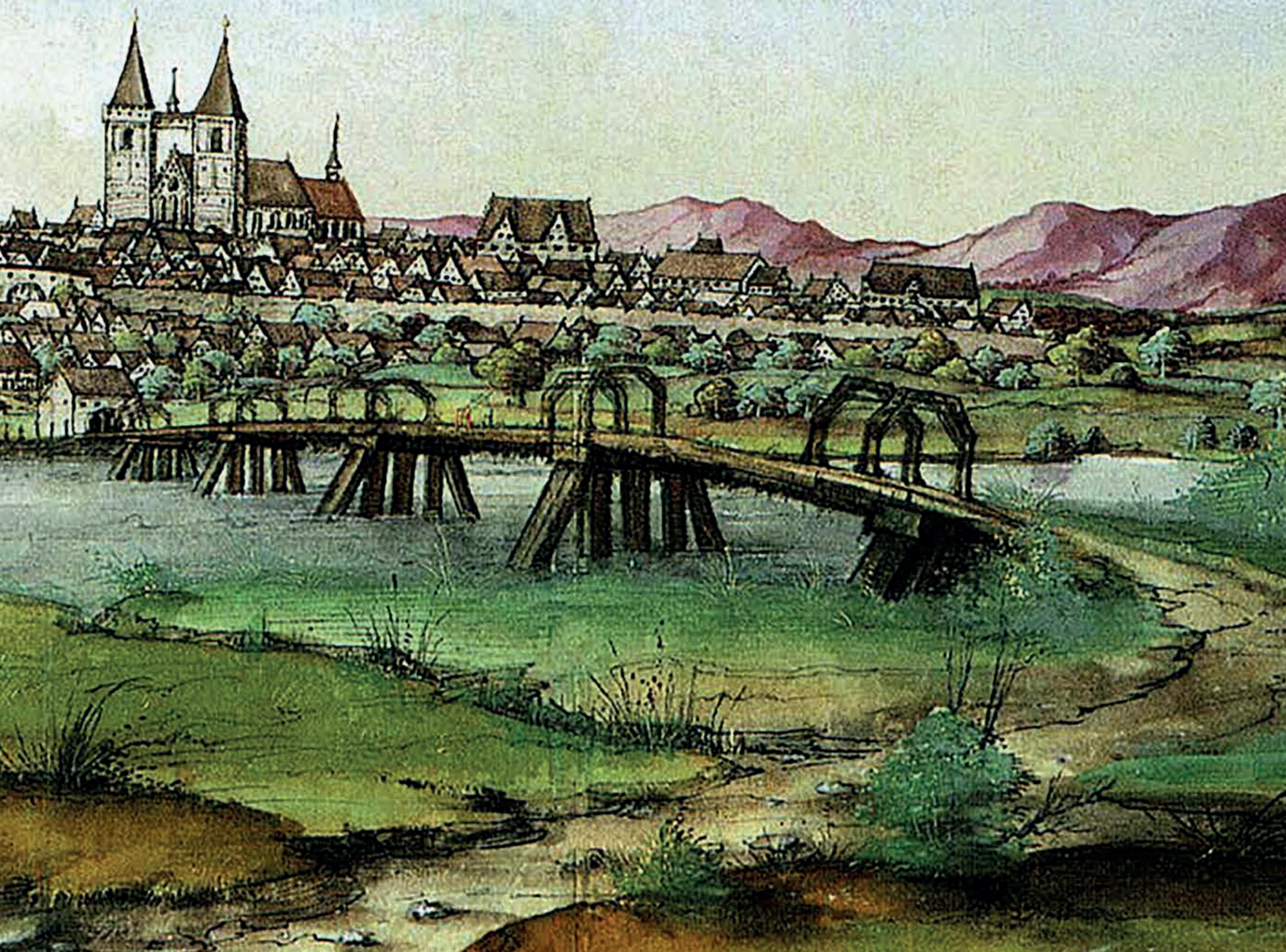
Også Absalon fikk gleden av å reise ut og studere ved universitetene. Absalon tilbrakte først fem år i København. Universitetet her, opprettet i 1479, var det naturlige studiested for generasjoner av nordmenn - helt frem til vi fikk vårt eget universitet i 1811. Da Absalon kom dit hadde universitetet gjenåpnet etter de første turbulente reformasjonsårene. Nå var dets oppdrag helt tydelig: utdanning av protestantiske prester og utbredelse av protestantisk teologi.

Absalon var en privilegert student. Biskop Gjeble hadde sørget for at han fikk bo hos vennen Peder Palladius – biskop på Skjelland, professor ved universitetet og en drivkraft bak innføringen av reformasjonen i Danmark-Norge. Absalon var i begivenhetenes sentrum.

Og bedre skulle det bli. I 1549 gikk ferden videre til Wittenberg, der Martin Luther hadde spikret opp sine teser på kirkedøren i 1517. I Wittenberg gikk reformasjon og humanisme hånd i hånd: Ad fontes! – til kildene! – gjaldt både for religion, skrift og språk. Etter hvert begynte man også mer og mer å se på naturvitenskapen som en lære om Gud selv. Det skulle komme til å prege den unge bergenseren Absalon.

BYRG

Over: Absalon kom nok til fots til Wittenberg. Studentene gikk helst i flokk for å beskytte seg mot landeveisrøvere og andre farer.

Garnisons- og universitetsbyen Wittenberg var et staselig syn på høyden over Elben. Byen hadde rundt 5000 innbyggere, og mer enn 500 studenter. Kirken til høyre er Slottskirken, der Martin Luther slo sine 95 teser opp på kirkedøren i 1517.

Høyre: Konsistoriebygningen er Københavns eldste verdslige bygning. Her holdt universitetets professorer til da Absalon var student.

Above: Absalon probably travelled to Wittenberg on foot. The students preferred walking in groups to protect themselves from highwaymen and other dangers.

The university and garrison town of Wittenberg was an impressive sight above the Elbe River. The town had around 5,000 inhabitants and more than 500 students. The church to the right is Castle Church, where Martin Luther posted his 95 theses on the church door in 1517.

Right: The university board building is Copenhagen's oldest secular building.

Melanchton i Wittenberg

Melanchton in Wittenberg

Martin Luther var død da Absalon kom til Wittenberg, men universitetet ble ledet av hans høyre hånd, Philip Melancton. Philip var usedvanlig talentfull, allerede som 14-åring ble han nektet å ta magistergraden ved universitetet fordi han var for ung. Men bare sju år senere var han på plass i Wittenberg, som professor i gresk. Allerede da trakk forelesningene hans langt flere enn Luther sine.

Melancton formet protestantismens humanistiske program. Det handlet om å trenge gjennom tradisjonen og finne tilbake til de sanne kildene til den ekte kristendommen. Da måtte man også beherske latin, gresk og hebraisk.

Med tiden opptok naturstudier stadig mer av Melanctons tid. Da Absalon kom til Wittenberg i 1549 hadde Melancton nettopp utgitt en lærebok i fysikk og hentet flere betydelige naturvitere til universitetet. Naturstudiene kan lære oss å kjenne Gud, mente han. Gud har skapt et rasjonelt og forståelig kosmos og gitt oss fornuft til å forstå det. Han viser sin vilje gjennom tegn det er opp til oss å forstå.

Dette var nye tanker for Absalon. Slike naturstudier drev man ikke med i København. Og det skulle bli noe han var ganske alene om hjemme i Bergen.

Philip Melancthon

Martin Luther

Teolog og skolemester

Theologian and
Schoolmaster

Etter å ha tatt magistergraden kom Absalon tilbake til Bergen i 1552. Med seg hadde han trønderjenta Anne Pedersdatter, og biskop Gjeble selv viet det unge paret. Absalon ble innsatt i den nyopprettede lektorstillingen, og snart kunne Anne og Absalon flytte inn i et hus rett overfor den nye domkirken. De fikk med tiden åtte barn, men bare tre av dem vokste opp. Bak huset var en kålhage, slik det var vanlig i Bergen. Det var her de arbeidet da det glødende sverdet viste seg over Allehelgenskirken.

Reformasjonen i Danmark-Norge var langt ifra noen folkebevegelse. Den ble innført ovenfra, ved hjelp av slike som Absalon. Dogmet om troen alene krevde mer av folk. En ny og skarpere type prester måtte utdannes – og de gamle omskoleres.

Absalon hadde basen sin ved Domkirkeplassen. Innimellom holdt han prekener i kirken. Lektorens ukentlige forelesninger ble holdt i sakristiet. De eldste elevene fra katedralskolen hørte på, sammen med en og annen prest. Om mange av byens borgere benyttet seg av tilbudet, er derimot tvilsomt.

Domkirken og skolen var Absalons arbeidsplasser.
Domkirkens tårn i fronten kom på først på 1600-tallet.
Da Absalon kom tilbake til Bergen i 1552 hadde skolen nettopp fått ny bygning, men den brant flere ganger før nåværende bygning sto klar i 1706. Absalon bodde i et steinhus som hadde tilhørt Allehelgenskirken, muligens innenfor denne sirkelen.

Domkirken og skolen var Absalons arbeidsplasser.
Domkirkens tårn i fronten kom på først på 1600-tallet.
Da Absalon kom tilbake til Bergen i 1552 hadde skolen nettopp fått ny bygning, men den brant flere ganger før nåværende bygning sto klar i 1706. Absalon bodde i et steinhus som hadde tilhørt Allehelgenskirken, muligens innenfor dette bildet.

Absalon måtte til stadighet – til sammen i 5-6 år – også tre til som vikarierende rektor ved sin gamle skole. Det var nemlig vanskelig å finne gode og stabile rektorer. Dermed fikk katedralskoleguttene nyte godt av Absalons rike humanisme og pedagogiske holdning. Nivået på latinen ble langt bedre, og ikke minst var det Absalon som innførte tradisjonen med teateroppsetninger med skolens elever. Dette var noe han var blitt kjent med Wittenberg.

Absalon satte opp stykker av antikke dramatikere som Plautus og Terents. Men den første forestillingen hadde han skrevet selv, en variasjon over det gamle franske stykket «Adams fall». Scenen stod på plassen mellom kirken og skolen, og det kom godt med publikum.

Eleven Nils Hjelt skal ha vært spesielt god, forteller Absalon i dagboken sin. Rollen gjorde såpass inntrykk på et ikke teatervant bergensk publikum at Nils ble ertet i gaten. «En hob løse kompaner» kalte ham «Kylekop» skriver Absalon. En kveld da Nils og et par venner var ute på kneipene, endte det med vold, knivstikking, en drept garp og tre uker senere henrettelse av vennen Jens.

Dagbok og norges- historie

Diary and
Norwegian history

Det sies gjerne om Absalon at han er den første nordmann vi kjenner personlig. Det skyldes dagboken han skrev i årene mellom 1552 og 1572. Her kan man følge store og små hendelser i Absalons og byens liv. Her finner vi pestbølger og storpolitisk dramatik, bryllup og fest, fyll og slagsmål. Den ene dagen mobiliseres det til krig mot svenskene, den neste har naboen falt ned fra taket. Absalon gir oss innblikk i sine håp og sine bekymringer, gleder og sorger, og små og store konflikter han er involvert i. Det er dessuten her vi blir kjent med tegntolkeren Absalon. Det er særlig det som skjer på himmelen, skyformasjonene, som er hans spesialitet.

Absalons store verk var Om Norgis Rige fra 1567. Dette er en storlagen fremstilling av Norge, både historisk og topografisk. Hva har hendt her, hva finnes i Norge? Absalon gjør Norge til en kvinne med livsfaser fra ungdom til alderdom. Storhetstiden er omtrent på Auduns tid:

«Da begynte Norge at faa øien og saa sig vide om. Da var hun udi agt og ære, da havde hun en guldkrone paa hovedet og en forgyldt løve med blaa økse, da begynte mange fremmede herrer at gjøre venskab og svogerskab med Norge, de danske, svenske, skotske, franske, engelske, da udbredte hun sin magt og vinger vide».

På hans egen tid er landet gammelt og avfeldig: Norge «gaar med krykker og paa stylder og vil snart falde omkuld». Uten en norsk adel har vi ikke lenger en klasse som kan løfte oss. Samtidig har Absalon håp. Vi har jo store rikdommer, våre fjell er «fulde med godt smør, sølv og guld og andre dyrebare ting». Vi kan reise oss igjen – helst ved hjelp av danskekongen.

Anne

Absalon døde i 1575, bare 47 år gammel. Anne hadde nok allerede da et «ondt rykte», antagelig på grunn av konflikter Absalon sto i. Det samme året ble hun for første gang beskyldt for trolldom. Hun ble frikjent, men folkesnakket fortsatte å forfølge og plage henne. I 1590 ble Anne på ny stilt for retten for trolldom. Hun skulle ha tatt livet av seks mennesker, forårsaket en masse ødeleggelse og ulykke i nabolaget, og ha deltatt i heksedans på Lyderhorn. Anne ble brent på bålet på Nordnes 7. april 1590. Hele 38 av byens fremste borgere hadde signert dommen mot henne. Dette var helt i starten på bølgen av trolldomsprosesser i Norge. I Anne og Absalons verden visste man at slike krefter var i sving. Reformasjonen handlet også om å få kontroll på dette feltet, skille ut vantroen. Det som hadde vært folkelig «klok» kunnskap ble nå «djevlesk». Mer enn 750 saker er dokumentert, der rundt 50 menn og 250 kvinner ble dømt til døden.

Absalon died in 1575 at just 47 years of age. Anne probably already had a 'bad reputation', likely as a result of the conflicts in which Absalon was involved. That same year, she was accused of witchcraft for the first time. She was acquitted, but the rumours continued to follow and torment her. In 1590, Anne was again tried for witchcraft. It was said that she killed six people, caused much destruction and misfortune in the neighbourhood, and participated in witch dances on Lyderhorn mountain. On 7 April 1590, Anne was burned at the stake at Nordnes. As many as 38 of the city's leading citizens had signed the verdict against her. This heralds the start of the wave of witchcraft trials in Norway. It was known that such forces were at work in Anne and Absalon's world. The Reformation was also about gaining control of this area and flushing out non-believers. What was once common 'wisdom' was now 'the work of the devil'. More than 750 witchcraft cases have been documented, with about 50 men and 250 women being sentenced to death.

